

עומק ללא קץ [1]

משה דור

האם המוות, מותו של אדם, הוא גם העילה לפיוס בינו לבין אלה הסבורים, כי חטא להם? משה דיין מת. כלום מחתה מיתתו של האיש המורכב והמוזר הזה, אחד מבניה המקוריים ביותר של ארץ־ישראל, את זכר מלחמת יום־הכיפורים ומה שקדם לה? והאם מכאן ואילך יוותרו רק המעשים הגדולים שעשה, המחשבה הבלתי־שיגרתית שחשב, גבורתו הנדירה?

אינני סבור כך. היסטוריונים יעשו, בבוא הזמן הנכון, את חשבון עלילותיו לטוב ולרע, מה שתרם למולדתו ולעמו ומה שקלקל ועיוות — לא רק בקשר עם המלחמה הטראגית וההירואית ההיא — ומה שיכול לתת ולא נתן במה שנוגע למופת האישי, ומה שאכן נתן ולא חסך. משה דיין לא היה אדם מצוי. קשה למוד אותו באמת־המידה שבה מודדים אנשים רגילים.

אחרי מות קדושים? אנו נוטים לנהוג כך, ולאו־דווקא מתוך אצילות־נפש יתרה. אפילו כך, אולי צדק מי שאמר, כי בהסתלק משה דיין נראים המנהיגים הנוכחיים של תנועת־העבודה כחגבים. אבל האם עדיין נמנה משה דיין עם מנהיגי תנועת־העבודה? לא די להכריז "אני לייבור". חובת ההוכחה מוטלת על המכריז. מה שעולל דיין ל"תנועת העבודה", או ביתר צמצום למפלגת העבודה ייתכן שביטל את ה"לייבוריות" שלו יותר ממה שיכולות הצהרות לתקן או לחשל מחדש. אמת נכון, כי לנוכח כלל המנהיגים שיש לנו, לסיעותיהם ולמפלגותיהם, לגושיהם ולמחנותיהם, הוא נהנה משיעור־קומה מדהים — ואני אומר זאת בהביאי בחשבון, ככל האפשר, את מעלותיו וחסרונותיו כאחד.

בדבר אחד אכן התייחד משה דיין מעמיתיו. היה לו יחס עמוק וכן, שאין בו אפילו קורט של העמדת־פנים, ליצירתו השירית של פייטן עברי גדול. כוונתי לנתן אלתרמן. אני מטעים: ליצירתו השירית. כלומר לא רק ל"שירי העת והעתון" שלו, שירי "הטור השביעי" השייכים לתחומו של הפלאקאט הפיוטי, כי אם גם לליריקה האלתרמנית. ודאי, במיטבם יש ליריקה גם בחרוזי "הטור השביעי", ומצד שני אין חטיבות ניכרות של שירי אלתרמן "השיריים" פטורים מזיקה בלתי־אמצעית אל חיי הציבור האקטואליים, בעיותיו, לבטיו וצרכיו. אבל משה דיין אהב, במפורש, אותו חלק של שירת אלתרמן שהוא אינדיווידואלי ואפילו הרמטי לא־פחות משהיתה לו נגיעה נפשית לאותו חלק של שירתו הנושא מסר לאומי. ואהבה זו אל הליריקה של נתן אלתרמן נתלוותה בתחושה מופלאה כלפיה, תחושה שבכוחה היה לאל־ידו לרדת אל תהומותיה ולחפש, ואף למצוא בהם מטמונים.

כיצד? מניין? לא אדע. אני זוכר את רושמם של הדברים שנשא משה דיין — נדמה לי שעדיין היה אז רמטכ"ל של צבא־ההגנה לישראל — בהופיע ספר שיריו השנוי־במחלוקת של אלתרמן "עיר היונה", בשנת

---

[1] נדפס בעיתון "מעריב", 21 אוקטובר 1981

1957, אחר אי־פירסום ממושך של שירה לירית. הקובץ עורר תגובות מעורבות. היו שהחזיקו בדעה, כי אלתרמן גלש ב״עיר היונה״ לעבר יצירה ״מעורבת״ ו״מגוייסת״ יתר על המידה; והיו שלא סברו כן. משה דיין, שהיה לבוש אזרחית, דיבר — אם איני טועה, היה זה במועדון ״המדוָרה״ בתל־אביב, ואם טעות בידי, אבקש סליחה ומחילה — על הספר החדש, ועל שירי אלתרמן בכלל, ועל מה שהוא חש ומרגיש כלפיהם, דברים לא־שכיחים ביופיים, בדקותם ובעוצמתם. המסובים האזינו לו בדריכות, בפליאה, בהתפעלות.

*

חלפו שנים רבות. ב״מחברות אלתרמן״ ג׳, שהופיעו לא־מכבר בהוצאת הקיבוץ המאוחד, מובאים דברים של משה דיין שנאמרו באזכרה מטעם ועדת החינוך של הכנסת במלאות עשר שנים לפטירתו של נתן אלתרמן, דברים שכותרתם ״עומק ללא קץ״. הוא אומר בהם שאיננו גורס את החלוקה שמחלקים את שירי אלתרמן ״בין הטבע והשמיים, העצים והדרכים הנפתחים לאורך, לבין הנושא הלאומי״. זוהי תפיסה לגיטימית, אפילו בפי מדינאי ושר בכיר. אבל משה דיין הוסיף משהו ״בנושא השירה המיוחדת של אלתרמן״. לדעתו, העניק אלתרמן לקוראיו — או לפחות לו, הקורא דיין — מימד נוסף לרגשות, את מימד העומק. ומשה דיין אומר שיש גם משוררים אחרים הכותבים שירי־אהבה ושירי־נפש עמוקים, אבל המימד האלתרמני לעומק הוא, שלעומק הזה אין תחתית, אין קרקעית ואין סייג. זה לא עומק, זו תהום. זהו עומק שאין לו קץ. בהסתמכו על שני שירים של אלתרמן, ״האסופי״ ו״מיכל ומיכאל״, בא משה דיין לומר, כי לרגשות אין גבול וסוף ולכן ביטויי שירי אלתרמן ״בין הטבע והשמיים, העצים והדרכים הנפתחים לאורך, לבין הנושא הלאומי״. זוהי תפיסה לגיטימית, החיים נמשכים גם לאחר המוות:

> ״לא החיים בדמותם הפיסית; אלה מסתיימים. אולם אין תחתית ואין קרקעית ואין גבול וסוף לאהבה, למסירות, הם כמו השמיים וכמו הדרכים שנפתחות לאורך ואינך רואה את קצותיהם״.

אילו השמיע את הדברים האלה אדם אחר, אולי לא הייתי מתרשם מהם כל־כך, אף־על־פי שהיו יפים בפי כל מי שהיה משמיע אותם. בצאתם מפיו של משה דיין, דווקא מפיו, קיבלו פתאום משמעות מוזרה, יפהפיה, מזעזעת באיזה ברק גילוי מהמם, כאילו נפתחו במפתיע שערים אטומים ונחשפה נפשיותו הצלולה, העמוקה, של מי שלעולם לא היינו מייחסים לו נפשיות כזאת.

עכשיו, בלכתו, עם כל החשבונות שנשארו פתוחים ובלתי נשכחים, אני רוצה להרהר דווקא בגילוי הזה ולזכור להולך את חסדו, את חסד האהבה אל השיר, אל המשורר, אל העומק שאין לו קץ.